

re de qua pronuntiatur; vel ratione motivi quo mens judicando nititur.

1° *De judicio ratione subjecti spectato.*

Judicium, ratione subjecti, dividitur in necessarium et liberum. Judicium *necessarium* est illud ad quod tam fortiter mens impellitur, ut ab illo ferendo abstinere nequeat; v. g. Existo, Existunt corpora extra me posita. Totum est sua parte majus, etc. Judicium *liberum* est illud a quo mens temperare potest. Quoties manifesta non affulget evidentia, inquit *Malebranche* (l. I, c. 2), judicium est liberum: sic liberum est judicium quo pronuntiatur solem moveri circa terram; qualitates corporibus inesse, etc. Hinc non peccamus judicando proximum talem admisisse culpam quæ evidentissime nobis constat; contra vero plus minusve peccavimus, si ultra id quod certum est temere pronuntiemus.

2° *De judicio ratione objecti considerato.*

Judicium sub hoc respectu consideratum dividitur 1° in judicium de rebus in ordine ad nos, et in judicium de rebus in ordine ad se. Judicium *de rebus in ordine ad nos* est illud quo pronuntiamus, non quid res in se sint, sed quid nobis appareant; v. g., Ignis mihi videtur calidus; Sol apparet minor terra et major stellis. Judicium *de rebus in ordine ad se* est illud quo affirmamus quid res in se sint vel non sint; v. g., Tres anguli in omni triangulo duobus angulis rectis æquivalent; Circulus non est quadratus, etc. 2° In judicium verum et in judicium falsum. Judicium est *verum* quando res sunt sicut mens pronuntiat; v. g., Sol major est terra; est *falsum* quando res non sunt ut mens enuntiat; v. g., Sol circa terram movetur.

3° *De judicio ratione motivi.*

Judicium ratione motivi dividitur in certum et incertum, evidens et non evidens, probabile et improbabile.

1° Judicium est *certum* quando nititur fundamento infallibili: v. g., Existunt corpora: est vero *incertum* si fallibili innitatur fundamento; v. g., Scriptura a Cadmo fuit inventa. 2° Judicium *evidens* est illud quod nititur clara et distincta perceptione convenientiæ aut repugnantæ idearum inter se; v. g., Bis duo dant quatuor: dicitur *non evidens* quando convenientia vel disconvenientia non percipiuntur in se, sed ex alio motivo deducuntur. Unde datur discrimen inter judicium certum et judicium evidens; v. g., Evidens est triangulum tribus angulis et tribus lateribus constare, et certum est tres personas esse in Deo. 3° Judicium *probabile* est illud quod gravibus quidem, sed non infallibilibus nititur motivis; v. g., Probabile est ægrotum quem sanandum esse pronuntiant medici, sanitatem recuperaturum. Judicium est *improbabile* quando nullo fundatur motivo alicujus momenti; sic, improbabile est alterum ægrotum quem medici judicant certo moriturum, sanandum fore. Motivum dicitur probabile, quia approbatione est dignum; et improbabile, quando approbari non meretur.

De notionibus, numero et qualitatibus motivorum judicandi hic specialiter disserere solent plerique auctores; nos vero arbitramur graves has quæstiones non prius examini subjiciendas esse, quam de propositione, ratiocinio et argumentatione tractaverimus.

CAPUT SECUNDUM

DE JUDICIO PROUT PER VERBA EXTRA MENTEM PROFERTUR.

Cum judicium sit affirmatio aut negatio convenientiæ idearum inter se, exterius proferri non potest quin simul exprimentur ideæ jungendæ vel disjungendæ. Judicium autem extra mentem sic prolatum vocatur *propositio*; propositio igitur recte definitur: Oratio judicii interpres.

In propositione tria distinguenda sunt, videlicet : subjectum, attributum et nexus seu copula.

Subjectum, ita dictum, quia attentioni mentis specialiter subicitur, vel quia attributum in se recipit, est illud de quo aliquid affirmatur aut negatur : *attributum* est id quod de altero affirmatur vel negatur ; *copula* est vinculum quo attributum cum subjecto unitur. Itaque subjectum semper est substantia vel substantive sumitur ; attributum vero est modus aut tanquam modus consideratur ; et copula per verbum *sum, es, est,* etc., exprimitur, aut, si non exprimat verbum istud subauditur, functio hujus verbi est partes propositionis jungere, et nunquam eas disjungit, nisi particula *non* præcedat. Hinc in propositione ista : *Homo est mortalis* ; *homo* est subjectum, quia mortalitas de illo affirmatur : *mortalis* est attributum, siquidem de homine pronuntiat ; et *est* exprimit copulam.

Omnia verba ideam subjecti sufficienter exprimere possunt. Item attributum aut partem attributi sæpe continent ; v. g., *Discipuli student* ; verbum *student* exprimit simul attributum et copulam ; sensus enim est : Discipuli sunt studentes.

In lingua gallica, subjectum ordinarie primum obtinet locum in propositione. At, in lingua latina, constructio sæpe intervertitur, et prius ponitur attributum. Ut igitur unum ab altero secernatur, videndum est utrum de altero dicatur ; v. g., *Justus est Dominus* ; *justus* est attributum, quia de Domino prædicatur.

In quovis judicio attributum est de se latius notione subjecti, quamvis fieri possit ut de facto non magis extendatur ; quia subjectum ad attributum seu prædicatum, ut aiunt, refertur tanquam ad genus. Hinc decem Aristotelis *categoriae*, seu attributorum genera ; quinque erant modi ea applicandi et dicebantur *universalia*. *Kant* quatuor tantum agnoscit *judiciorum formas* seu *categorias*, non vero in sensu Aristotelis intellectas, et ipsas multipliciter divisas. Nihil obscurius et minus utile. Itaque in his non immergabimur.

Subjectum, attributum et copula sæpe duabus vocibus, et aliquoties unica voce exprimuntur ; v. g., *Amo Deum, Pluit, Licet,* etc. Ut subjectum, attributum et copula reperiantur, sic vertendæ sunt prædictæ propositiones : *Ego sum amans Deum, Pluvia est cadens, Res est licita.*

Aliquando, e contra, subjectum aut attributum, aut utrumque simul est complexum, si scilicet exprimat rem modificatam, et tunc propositio est complexa ; v. g., Deus omnipotens est æternus : Deus est bonus et clemens ; aliquando autem est compositum, si nempe sit multiplex, et tunc propositio est composita, ut infra dicemus.

Notandum voces quibus exprimuntur ideæ jungendæ vel disjungendæ, id est subjectum et attributum, vocari *terminos*, quia ideas determinant, vel quia in extremitatibus propositionis ponuntur.

Quidquid de propositionibus dicendum nobis occurrat in duobus articulis absolvemus ; primus erit de proprietatibus propositionis ; secundus, de variis ejus speciebus.

ARTICULUS PRIMUS.

DE PROPRIETATIBUS PROPOSITIONIS.

Duplicis generis sunt proprietates propositionis ; nimirum aliæ sunt absolutæ et aliæ relativæ. *Absolutæ* sunt illæ quæ uni propositioni seorsim sumptæ conveniunt : *relativæ* illæ sunt quæ uni propositioni cum alia comparatæ competunt. Agendum est 1° de absolutis, et 2° de relativis.

§ I — De proprietatibus propositionis absolutis.

Proprietates absolutæ propositionis sunt ipsius quantitas et qualitas, de quibus seorsim disserendum est.

SECTIO PRIMA.

De quantitate propositionis.

Quantitas propositionis est ipsius extensio, quæ es^t

eadem ac extensio subjecti. Quadruplex est propositio ratione quantitatis, scilicet, universalis, particularis, singularis et indefinita.

Propositio *universalis* ea est cujus subjectum secundum totam suam extensionem sumitur, et aliqua universalitatis nota afficitur; v. g., *Omnis, nullus*; tales sunt istæ propositiones: *Omne corpus est divisibile; Nullus spiritus est mortalis*. Non refert igitur extensio subjecti sit major vel minor; dummodo nihil excipiat, propositio est universalis.

Attamen duplici modo potest esse universalis, nempe metaphysice et moraliter. Est *metaphysice* universalis quando illius subjectum accipitur secundum totam extensionem, sine ulla exceptione; v. g., *Omnis circulus est rotundus; Omnis homo constat ex mente et corpore*. Est vero *moraliter* universalis, quando ipsius subjectum secundum fere totam extensionem sumitur, ita tamen ut aliquam admittat exceptionem; v. g., *Omnis homo est mendax*. Alia est *moraliter* universalis minus stricte, quando scilicet ipsius subjectum secundum majorem partem inferiorum suorum sumitur, ut in istis: *Omnes juvenes sunt inconstantes; Omnes senes sunt queruli*.

Propositio *particularis* ea est cujus subjectum secundum partem suæ extensionis sumitur, et aliqua particularitatis nota afficitur; v. g., *aliquis, quidam, nonnulli*; hujusmodi sunt istæ propositiones: *Aliquis homo est doctus; aliqui, quidam, nonnulli homines sunt nigri*. Non necesse est tamen ut nota particularitatis semper exprimat; sæpe eleganter subauditur, ut in hac propositione: *Sunt qui nihil æstimant, nisi fecerint*. Ad hanc reducitur propositio quæ a nonnullis dicitur *communis*.

Propositio dicitur *singularis*, quando ipsius subjectum est quid in genere suo individuum, et per propositionem sufficienter determinatum; v. g., *Cartesius magnus fuit philosophus; Hic homo non est doctus; Hoc seminarium est exemplare*.

Propositio vocatur *indefinita*, quando ipsius subjectum est quid commune, et nulla universalitatis, particularitatis aut singularitatis nota determinatum; v. g., *Galli sunt sagaces*.

Quælibet propositio versatur in materia necessaria, vel in materia contingenti. Est *in materia necessaria* quando ipsius attributum necessario convenit vel repugnat subjecto, id est quando idea attributi in idea subjecti includitur, vel ab illa ex natura sua excluditur. Tales sunt istæ: *Omnis homo est rationalis; Mens non est corporea*. Est autem *in materia contingenti* quando attributum accidentaliter tantum convenit subjecto, ut in ista: *Homo est albus*.

Item quælibet propositio est in ordine metaphysico, in ordine physico, vel in ordine morali, prout enunciat judicium in essentiis rerum, in legibus physicis vel in consuetis hominum moribus fundatum. Datur discrimen inter propositionem in ordine morali et propositionem moraliter universalem: propositio enim in ordine morali potest esse metaphysice universalis ad sensum superius expositum; v. g., *Homo in cunctis operibus suis felicitatem querit*.

His prænotatis, quædam nunc statuendæ sunt propositiones.

PROPOSITIO PRIMA

Omnis propositio ad universalem vel ad particularem necessario revocanda est.

Prob. In quacumque propositione subjectum necessario sumitur secundum totam suam extensionem, vel tantum, secundum partem extensionis suæ; non datur medium; at si prius, propositio est universalis; si posterius, est particularis. Ergo, etc.

PROPOSITIO SECUNDA.

Propositio singularis revocanda est ad universalem.

Prob. Illa propositio ad universalem revocanda est, quæ id ipsum habet propter quod propositio dicitur

universalis : atqui propositio singularis id ipsum habet propter quod propositio dicitur universalis. Ideo enim propositio vocatur universalis, quia ipsius subjectum secundum totam extensionem suam sumitur : at subjectum propositionis singularis secundum totam extensionem suam sumitur ; quando enim, v. g., dicitur Petrum esse doctum, non de aliqua parte Petri hoc affirmatur, sed de tota persona ejus : ergo revera illud subjectum secundum totam extensionem suam sumitur. Ergo, etc.

PROPOSITIO TERTIA.

Propositio indefinita in materia necessaria ad metaphysice universalem revocari debet.

Prob. Propositio est metaphysice universalis, quando idea ejus attributi ita cum idea subjecti conjuncta est ut nulla exceptio admitti queat : at, ubi propositio indefinita est in materia necessaria, idea attributi sic cum idea subjecti conjuncta est, ut nulla exceptio admitti queat, siquidem hoc solum efficit ut propositio dicatur in materia necessaria ; v. g., emittantur hæ propositiones : *Homo est rationalis* ; *Circulus est rotundus* ; sensus est omnem hominem ratiocinandi facultate donari ; omnes circulos ulla exceptione esse rotundos. Ergo, etc.

PROPOSITIO QUARTA.

Propositio indefinita, in materia contingenti ad moraliter universalem, sed minus stricte sumptam, revocanda est, nisi aliqua specialis circumstantia eam ad sensum particularem determinet.

Prob. Illa propositio ad moraliter universalem minus stricte sumptam revocanda est cujus subjectum secundum majorem partem inferiorum suorum, seu extensionis suæ sumitur : atqui subjectum propositionis indefinitæ in materia contingenti, secundum majo-

rem partem inferiorum suorum sumitur ; quando enim dicimus : *Juvenes sunt inconstantes* ; *Senes sunt queruli*, etc., sensus est plerosque juvenes esse inconstantes, et plerosque senes esse querulos.

Diximus : *Nisi aliqua specialis circumstantia eam ad sensum particularem determinet.* Fieri enim potest ut ex aliqua circumstantia judicetur subjectum secundum aliquam partem tantum extensionis suæ sumi : v. g., *Milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt super caput ejus* (Matth. xxvii, 29) ; certum est aliquos tantum milites hoc fecisse.

SECTIO SECUNDA.

De qualitate propositionis.

Qualitas propositionis est ipsius affirmatio vel negatio, veritas vel falsitas. Dicendum est 1° de affirmatione et negatione, 2° de veritate et falsitate propositionis.

PUNCTUM PRIMUM. — De affirmatione et negatione propositionis.

Cum propositio sit ipsa judicii expressio, debet esse affirmans aut negans, prout judicium affirmat aut negat. Propositio affirmans illa est quæ enuntiat attributum convenire subjecto ; et propositio negans ea est in qua attributum a subjecto removetur.

Nonnulla hic statuenda sunt axiomata, quæ postea videbuntur necessaria. Alia propositionibus affirmantibus propria sunt ; alia vero negantibus.

Per axiomata philosophica quædam intelliguntur veritates ita omnibus manifestæ ut nulla probatione indigeant, et ad probandas alias veritates adhibeantur. Principium latiore habet sensum quam axioma. Sic enim vocatur omnis propositio ex qua proceditur in ratiocinio. Principia et axiomata identificantur quando prioribus additur prima ; id est, axiomata sunt prima principia.

Axiomata propositionibus affirmantibus propria.

AXIOMA PRIMUM.

Attributum propositionis affirmantis secundum totam comprehensionem suam de subjecto dicitur.

Explicatur. Assertio in eo consistit quod pronuntietur attributum cum subjecto convenire; atqui non potest affirmari attributum cum subjecto convenire, quin de illo secundum totam comprehensionem suam dicatur; dici enim non potest attributum revera convenire subjecto, si vel una proprietas ipsi essentialis eidem subjecto tribui nequeat; v. g., dici non potest: *Homo est intelligentia cui subministrant organa*, si una proprietas ad constituendam intelligentiam essentialis, homini tribui non possit; in ea igitur propositione, *intelligentia* secundum totam comprehensionem suam de homine affirmatur. Ergo, etc.

AXIOMA SECUNDUM.

Attributum propositionis affirmantis sumitur secundum totam extensionem quam habet subjectum in propositione, non autem secundum propriam suam extensionem, vi affirmationis.

Explicatur. Per affirmationem declaratur attributum subjecto convenire: ergo convenit, eo ipso, omnibus individuis quæ per propositionis subjectum exprimentur; v. g., *Homo est intelligentia*, in ea propositione intelligentia de cunctis hominibus affirmatur. In ista autem, *Quidam homines sunt docti*, de quibusdam tantum hominibus affirmatur quod sint docti. Ergo attributum propositionis affirmantis secundum totam extensionem quam habet subjectum in propositione sumitur.

At secundum propriam extensionem suam vi affirmationis non sumitur. Dicitur enim subjecto convenire, non autem soli subjecto; unde nihil impedit quin de aliis quoque recte dici possit; v. g., in dicta propo-

sitione: *Homo est intelligentia*, affirmatur quidem omnes homines esse intelligentes, sed non dicitur omnes intelligentias esse homines. Ergo, etc.

Diximus, *vi affirmationis*; nam fieri potest ut *vi materiæ* attributum secundum totam extensionem suam de subjecto dicatur, nempe si ipsius extensio non latius pateat quam extensio subjecti. Hoc semper accidit quando est in materia necessaria et reciproca; v. g., *Homo est animal rationale*; omnis homo est animal rationale, et omne animal rationale est homo.

Utrumque axioma simul ita explicari potest; per affirmationem attributum identificatur subjecto: quidquid ergo ipsi essentialis est convenit subjecto. At non sequitur illud alteri subjecto non convenire: ergo vi affirmationis secundum totam suam comprehensionem, non vero secundum totam extensionem suam, de subjecto dicitur; v. g., *Homo est intelligens*; in ea propositione quidquid ad intelligentiam essentialis est, non vero omnis intelligentia homini tribuitur.

COROLLARIUM.

Cum attributum propositionis affirmantis ad extensionem subjecti vi affirmationis restringatur, sequitur illud semper esse particulare et nunquam universale, nisi in materia necessaria et reciproca versetur.

Axiomata quæ spectant propositiones negantes.

AXIOMA PRIMUM.

Attributum propositionis negantis non removetur a subjecto secundum totam comprehensionem suam.

Explicatur. Natura propositionis negantis in eo consistit, ut attributum a subjecto removeatur: atqui, ut attributum a subjecto removeri debeat, non necesse est nullam esse proprietatem utrique communem. Si enim subjectum una careat proprietate in attributo existente, eo ipso, attributum ei non convenit: ab illo igitur removeri debet per negationem; v. g., in ea

propositione : *Corpus non est spiritus*; ut spiritus a corpore merito removeatur, non necesse est illum non esse substantiam, quia corpus est substantia; sed sufficit illum esse substantiam a corpore diversam, seu corpus carere proprietate in spiritu existente.

AXIOMA SECUNDUM.

Attributum propositionis negantis secundum totam suam extensionem semper sumitur.

Explicatur. Negatio in eo consistit, ut pronuntietur naturam attributi naturæ subjecti non convenire: si autem natura attributi naturæ subjecti non conveniat, nullum individuum ex ipsius inferioribus ei convenire poterit: ergo attributum propositionis negantis removeatur a subjecto secundum totam suam extensionem; v. g., quando dicitur: *Homo non est lapis*, sensus est nullum lapidem esse hominem, seu ideam lapidis ideam nullius hominis convenire.

COROLLARIUM.

Ergo attributum propositionis negantis, sive universalis, sive particularis, semper sumitur universaliter, cum removeatur a subjecto secundum totam extensionem suam.

PUNCTUM SECUNDUM. — De veritate et falsitate propositionum.

Notandum est propositionem considerari posse ut grammaticalem et ut logicam.

Propositio dicitur *grammaticalis*, quando sola ipsius verba spectantur, et examinatur an hoc vel illud sit *substantivum*, *adjectivum*, *verbum*, numero singulari vel plurali sumatur, etc.

Propositio vero appellatur *logica*, quando consideratur ut habens sensum determinatum. De sola propositione logica hic agitur.

Sensus propositionis logicæ potest esse 1º proprius vel alienus, 2º compositus vel divisus.

1º Sensus *proprius* seu naturalis ille est quem voces ex sua significatione ordinaria expriment; et duplex est, litteralis scilicet et metaphoricus: *litteralis* quidem, si voces juxta nativam significationem suam sumantur; v. g., *Petrus est vir fortis*; *metaphoricus* autem, si voces, vel aliqua vox tantum, in sensu alterius vocis propter aliquam similitudinem usurpetur; v. g., *Petrus est leo invincibilis*: vox *leo* sumitur in sensu metaphorico. Sensus *alienus* ille est qui arbitrario vocibus aliud significantibus annectitur, ut facere solent qui decipere volunt; vel in quem voces aliud significantes ab ignavis vel malæ fidei interpretibus detorqueantur.

2º Aliquando, in una propositione, termini expriment duplicem statum vel qualitatem quæ affirmatur vel negatur de subjecto; propositio dicitur sumi *in sensu composito*, si duo termini intelliguntur *in actu*: sumitur vero *in sensu diviso*, si unus terminus intelligitur *in actu*, alter *in potentia*; v. g., *Cæci possunt videre*: in sensu diviso sic resolveretur: *Qui nunc cæci possunt videre, si eis redditur visus*; in sensu composito: *Qui cæci sunt etiam nunc possunt videre*. In eo casu, propositio in sensu composito sumpta falsa est.

Ea propositio vera est quæ objectum suum sicuti est enuntiat; v. g., *Deus est omnipotens*. Illa vero est falsa, quæ rem ut in se est non enuntiat; v. g., *Deus est crudelis*.

Certum est 1º omnem propositionem logicam necessario esse veram aut falsam; vel enim rem enuntiat sicut est, vel non: si prius, vera est; si posterius, est falsa.

Aliqua est difficultas circa propositiones de futuro contingenti, quæ videlicet a libero hominum arbitrio vel a futuris eventibus non necessariis pendent; v. g., *Petrus erit justus*; *Petrus ante patrem suum morietur*. Sed convenientius solvetur in Metaphysica, ubi de præscientia divina agetur.

Certum est 2° veritatem in qualibet propositione non esse majorem vel minorem in se; veritas enim propositionis affirmantis in consensione attributi cum subjecto, et veritas propositionis negantis in dissensione attributi cum subjecto consistit: atqui hæc consensio vel dissensio non est major aut minor, sed necessario tota est vel nulla. Ergo, etc.

Aliquo sensu tamen, veritas est major vel minor, quando consensio attributi cum subjecto diversos habet gradus; v. g., *Petrus est prudens*, potest enim esse plus minusve prudens.

Veritas autem propositionis potest esse major vel minor respectu nostri, prout illam clarius vel minus clareprehendimus: idem dici debet de falsitate.

SCHOLIUM.

Ut veritas aut falsitas alicujus propositionis detegatur, primo genuinus illius sensus assignari debet; propositio enim vera est aut falsa prout hunc vel illum habet sensum. Imo potest esse simul vera et falsa, si duplicem involvat sensum, et tunc dicitur *æquivoca*: vel falsa in sensu composito et vera in sensu diviso, aut vice versa, ut modo diximus.

§ II. — De proprietatibus propositionum relativis.

Proprietates *relativæ* illæ sunt quæ uni propositioni cum alia comparatæ, conveniunt. Duæ numerantur, conversio, scilicet, et oppositio.

SECTIO PRIMA.

De conversione propositionum.

Conversio est mutatio propositionis in aliam propositionem quæ eundem sensum præ se ferat, ponendo subjectum in locum attributi, et attributum in locum subjecti. Nullum est dubium quin hujusmodi operatio fieri possit. Si enim attributum recte affirmetur aut negetur de subjecto, subjectum affirmari aut negari potest de attributo sub eodem respectu; v. g., si verum

est nullum hominem esse angelum, non minus certum est nullum angelum esse hominem.

Non raro contingit propositiones esse æquivocas vel obscurum præbere sensum; tunc philosophi et mathematici, conversione utentes reciprocas constituunt propositiones, ut veritatem earum aut falsitatem tutius detegant.

Duplex potissimum distinguitur conversio, simplex, videlicet, et accidentalis.

Conversio est *simplex* quando totum attributum subjecto et totum subjectum attributo substituitur; v. g., *Nullus homo est angelus: Nullus angelus est homo.*

Conversio autem vocatur *accidentalis* quando non totum attributum, sed pars ejus tantum in locum subjecti ponitur; v. g., *Homo est animal; Aliquod animal est homo.*

Quædam traduntur regulæ pro legitima propositionum conversione; aliæ sunt absolutæ, aliæ speciales.

De regulis absolutis pro conversione propositionum.

REGULA PRIMA.

Servanda est in conversa qualitas propositionis convertendæ.

Prob. Ut accurata sit conversio, nihil affirmari aut negari debet in conversa quod non fuerit affirmatum aut negatum in convertenda; alioquin non esset substitutio reciproca terminorum, ut patet: ergo, si convertenda sit affirmans, conversa non potest esse negans, nec vice versa; item, si convertenda sit vera, vera esse debet conversa, etc. Ergo, etc.

REGULA SECUNDA.

Nullus terminus latius sumi debet in conversa quam in convertenda.

Prob. Utraque propositio debet esse reciproca: at certe reciproca non esset, si terminus latius sumere-